

UDK 316.42:001
Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Mate Penava, Zoran Pervan, Dražen Barbarić

NAPREDAK KAO EVOLUCIJA ILI REVOLUCIJA: ULOGA TRADICIJE I AUTORITETA U DRUŠTVU

Pojam znanja u filozofskoj tradiciji ima dugu povijest, a posebno je naglašavan u razdoblju prosvjetiteljstva. Tada se znanje i razum kao preduvjet svakog znanja naglašavalo kao ono što treba čovjeku biti jedini putokaz. Kako bi pojam znanja što više naglasili, prosvjetitelji ga suprotstavljaju s pojmovima autoriteta i tradicije. Prema njima ovi pojmovi u sebi sadržavaju poslušnost i slijepo prihvaćanje stavova bez njihova propitivanja. Ovo je po njima nespojivo s čovjekom, koji treba stvarnost kritički promišljati te usvajati stavove samo na temelju kritičkog uvida, a ne na temelju tradicijskih zasada ili autoriteta. Oštru kritiku ovog prosvjetiteljskog stava pruža Hans Georg Gadamer, koji će reći kako znanje i autoritet nisu isključivi pojmovi, budući da se autoritet i stječe kroz znanje, tj. uviđanje kako netko posjeduje nadmoćniju razinu znanja, a ne kroz slijepu poslušnost. Također je za Gadamera bitno da istakne kako znanje nije moguće bez nekog predznanja ili pred-sudova (predrasuda) koje služe kao temelj svakom znanju.

Ključne riječi: znanje, autoritet, tradicija, Gadamer, Habermas, prosvjetiteljstvo

UVOD

U teoriji znanosti postoje dva glavna objašnjenja kako teče razvoj znanosti. Prvo bi bilo kako znanost stalno napreduje s akumulacijom novih znanja. Znanost se ovdje vidi kao sredstvo kojim se sve više približavamo stvarnosti kakva ona u biti jest. S druge strane imamo gledište koje je proslavio Thomas Kuhn, a naglasak je na tome kako znanost uopće nije kumulativne naravi, nego je skokovita. Više naglasak nije na što boljem objašnjenju stvarnosti, nego na stvaranju teorije koja nam može što bolje poslužiti u objašnjenju nekih fenomena. Budući da je ovaj stav izrazito anti-realistički, stvarnosti se odriče postojanje u apsolutnom smislu.

Upravo je vjera u moć ljudskog razuma da, putem znanosti, objasni sve što treba objasniti, bila temelj prosvjetiteljskog učenja. Iako je prosvjetiteljstvo izuzetno bitna epoha u razvoju čovječanstva, njegova je glavna odrednica ponekad znala postati i njegova mana. Odbacivanje tradicije i autoriteta nije u svakom slučaju bilo opravdano i ovaj rad će pokušati izložiti taj problem kroz prizmu učenja dvojice istaknutih predstavnika obje struje, Jürgena Habermasa s jedne strane i Hansa Georga Gadamera s druge.

Prvo će se ukratko postaviti okvir onoga o čemu će se govoriti, definirajući glavne tekovine prosvjetiteljstva te Habermasovo viđenje ovog povijesnog razdoblja, a potom i glavne crte Gadamerove hermeneutike. Sljedeća dva dijela ponudit će analizu predrasuda, pojma koji je bio pod žestokom Habermasovom kritikom te tradicije općenito. Suprotstavljajući dva eminentna mislitelja, pokušat će se dati smjer novim razmatranjima o ulozi tradicije i autoriteta u društvu.

1. ANALITIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Kako bi se problemi koji će u radu bit raspravljani što bolje kontekstualizirali, potrebno je donijeti neke uvodne smjernice o obje suprotstavljene strane.

1.1. TEMELJNE SMJERNICE PROSVJETITELJSTVA

Prosvjetiteljstvo nastaje sredinom 17. stoljeća kao rezultat dotadašnjeg znanstvenog napretka. Njegova glavna odlika bio bi odmak od tradicije i oslanjanje isključivo na moć vlastitog razuma. Kao rezultat prosvjetiteljskih tekovina događaju se revolucije

u znanosti, filozofiji i politici. Za glavne predstavnike prosvjetiteljstva obično se uzimaju francuski intelektualci poznatiji kao enciklopedisti (Voltaire, Diderot, Montesquieu i drugi), iako su prosvjetiteljske ideje bile raširene i u drugim dijelovima Europe, npr. u Njemačkoj i Škotskoj. (Usp. Bristow 2010)

Kant će ponuditi sljedeću definiciju prosvjetiteljstva:

Prosvjetiteljstvo je ljudsko oslobađanje od samonametnute nezrelosti. Nezrelost je nemogućnost vlastitog intelekta bez usmjeravanja drugih. Ova nezrelost je samonametnuta kad joj uzrok ne leži u nedostatku intelekta, nego u nedostatku odlučnosti i hrabrosti da se koristi vlastiti razum bez usmjeravanja od strane drugih. „Sapere Aude! Imadni hrabrost koristiti vlastiti razum“ je stoga krilatica prosvjetiteljstva. (Kant 2006: 17)

Pouzdanju u moć razuma najčešće se suprotstavlja sumnja ili agresivnost prema drugim oblicima ili nositeljima autoriteta, pogotovo kad se ovi oblici nadmeću s autoritetom razuma. U ovu skupinu pripadali bi tradicija, praznovjerve, predrasude, mitovi i čuda. (Usp. Bristow 2010)

Za Jürgena Habermasa, prvi filozof koji razvija jasan koncept nove intelektualne paradigme je Hegel. Umjesto shvaćanja budućnosti kao nečega što se iščekuje, sekularni mislitelji smatraju kako je budućnost već stigla. Ovo razdoblje živi za budućnost i otvara joj se. (Usp. Habermas 1990: 5)

U modernosti se religija, država, društvo, baš kao i znanost, moral i umjetnost pretvaraju u mnoga utjelovljenja subjektivnosti. Tu je riječ o reflektivnom činu subjekta, koji se kroz spoznaju vraća na sebe kao objekt kako bi se shvatio na spekulativan način. Kant provodi ovaj pristup u svoje tri *Kritike*, gdje razum postavlja kao vrhovnog suca, pred kojim se mora opravdati sve što stremi valjanosti. (Usp. Habermas 1990: 18)

Ovo bi bile glavne smjernice prosvjetiteljskog nazora, no ukoliko se ijednu od njih apsolutizira, upada se u zamku kršenja temeljnih pretpostavki samog ovog učenja, budući da znanje samo po sebi nikad ne može imati apsolutni autoritet, uvijek mora biti otvoreno promjeni i poboljšavanju. Bez ovoga znanje postaje ideološka kategorija, tj. prestaje biti znanje. Zbog toga treba težiti što široj perspektivi, a to bi bila jedna od glavnih postavki hermeneutičkog pristupa.

1.2. TEMELJNE SMJERNICE HERMENEUTIČKOG PRISTUPA

Govori li se o filozofskoj hermeneutici, obvezna polazišna točka izlaganja bit će pojam razumijevanja. No ovaj pojam ne smije se shvatiti kao ovladavanje ili kontroliranje objekta koji nam je dan. Jedna od temeljnih hermeneutičkih težnji je upravo borba protiv ovog shvaćanja. U svoju kritiku pozitivizma Hans Georg Gadamer, jedan od vodećih hermeneutičara prošlog stoljeća, uvrstiti će i drukčije tumačenje pojma razumijevanja. Tako razumijevanje neće biti neki spoznajni čin ili proces, nego je riječ o propitivanju temelja svog našeg shvaćanja, temelja samog razumijevanja. Umjesto pitanja o mogućnosti spoznaje ili uvjetima pod kojima je spoznaja moguća, hermeneutika pita što se događa kada se razumijeva. Umjesto da se istinu shvati kao sredstvo pomoću kojeg će se ovladati stvarnošću, shvatit će ju se kao događaj, nešto što nije potrebno definirati ili postaviti u stroge kalupe, nego nešto što je potrebno opisati. Temeljni hermeneutički cilj bit će da se iznova na površini pojave ona dosad nevidljiva iskustva istine. Tako će i jedan od glavnih elemenata kritike pozitivizma, ali i svake instrumentalizirane metodologije, biti činjenica da su svojim krivim pristupom zakrili istinu. (Usp. Di Cesare 2011: 48)

Filozofska hermeneutika će, nasuprot toliko naglašavane objektivnosti znanosti, doći do rezultata kako je razumijevanje moguće samo onda kada onaj koji razumijeva u igru unosi vlastite pretpostavke. Produktivni prilog interpretatora na neukidiv način pripada „smislu samog razumijevanja“ (Gadamer 2002: 67). U skladu s ovim je i jedna od definicija filozofske hermeneutike. „... njezin zadatak je ponovno poći putem Hegelove fenomenologije [...] duha kako bi u svemu što je subjektivno otkrili onu supstancijalnost koja ga određuje.“ (Gadamer 2004: 301) Ovime Gadamer ne želi legitimirati ono privatno i subjektivno svakog čitatelja, budući da je stvar koju se razumijeva (primjerice neki tekst) jedino mjerilo za koje se dopušta da vrijedi. Također kao nadsubjektivni i neukidivi moment svakog razumijevanja stoji nužni odmak vremena, kultura, klasa, te upravo ovo daje razumijevanju napetost i živost. Gadamer to opisuje pomoću pojma horizonta. Svaki interpretator te svaki tekst uvijek posjeduje vlastiti horizont, a svako razumijevanje je stapanje tih horizonata. (Usp. Gadamer 2002: 67)

1.2.1. Jezičnost hermeneutike

Važno obilježje hermeneutike također je i njena jezičnost, pa se ovdje ona približava logici.

Iskaz se ne sastoji jedino i poglavito od svoga propozicijskog ili semantičkog sadržaja, već od ispunjenja kojim želi uroditi. Tko želi primjereno razumijevati ono jezično, ne treba se držati jezičnih znakova kao takvih, već prihvatiti ponudu smisla koju sadrži svaka riječ. Zaoštreno rečeno: nisu važne riječi, nego ono što se njima želi kazati - uvid koji je suvremena pragmatika donekle iznova osvajala, no ipak dovoljno teško. (Grondin 1999: 40)

Gadamer će reći kako je monolog znanstvenog govora samo poseban slučaj komunikativnog procesa koji se ostvaruje, a način izvršenja jezika je dijalog. U ovom svjetlu treba gledati i Gadamerovu tvrdnju kako hermeneutika u nekim slučajevima nadmašuje logiku u univerzalnosti, ukoliko je tumačimo kao opću teoriju razumijevanja i sporazumijevanja. Ona iskaze neće razumijevati samo logički, nego kao odgovor na pitanje. (Usp. Gadamer 2002: 68 – 69)

Fiksiranje zapadnjačkog mišljenja na iskaz dovodi do lišavanja jezika njegove odlučujuće dimenzije, tj. smještanja svakog govora u neki dijalog. Logističko koncentriranje na ono iskazano apstrahira naime nezaobilaznost riječi kao odgovora, njezinu upućenost na nešto ranije, na pitanje. U toj dijalektici pitanja i odgovora nalazi se istinska univerzalnost jezika, a iz nje izvire zahtjev univerzalnosti hermeneutike koja je promišlja. (Grondin 1999: 44 – 45)

Gadamer smatra kako se hermeneutiku treba razumjeti kao jedan veliki razgovor u kojem sudjeluje svaka sadašnjost, uz uvjet da ona njim ne može zagospodariti ili kritički ovladati. Upravo u nemogućnosti problemske povijesti da povijest filozofije vidi kao kritičkog partnera koji raskriva naše uvide i njihovu ograničenost vidi Gadamer njenu slabost. Zbog ovoga se potrebno postaviti u hermeneutičku refleksiju, gdje nam se uvijek pokazuje kako jezik filozofije u sebi ima nešto neprimjereno. Riječi koje se u njemu kuju i prenose nisu čvrste oznake koje jednoznačno označuju stvari, kao u sustavima matematike i simboličke logike.

One izvire iz komunikativnog kretanja ljudskog tumačenja svijeta koje se zbiva u jeziku, bivaju njime pokrenute naprijed i promijenjene, obogaćuju se, ulaze u nove sklopove koji pokrivaju stare, tonu do polovične bezmisaonosti i u novom pitajućem mišljenju ponovno oživljuju. Tako svakom filozofskom radu u osnovu leži hermeneutička dimenzija koja se danas označuje ponešto netočnom riječju *pojmovna povijest*. (Gadamer 2002: 71)

Izvlačimo li dakle iskaze iz njihova dijaloškog konteksta, činimo nasilje nad jezikom. Nije bit jezičnog razumijevanja subjektovo intelektualno shvaćanje izoliranog

sadržaja koji se može objektivirati, ono nastaje i kao učinak pripadnosti jednoj tradiciji koja se nastavlja oblikovati, dijalogu iz kojeg ono rečeno stječe dosljednost i smisao. (Usp. Grondin 1999: 46)

Temeljni oblik svakog razumijevanja bit će dijalog. No dijalog neće biti moguć ako je jedan od sugovornika u nadmoćnijoj poziciji, ako tvrdi kako posjeduje znanje o predrasudama drugog sugovornika. Time se on zatvara u svojim predrasudama i nije zbiljski otvoren za razgovor. Ovakav odnos po Gadameru događa se u kritici ideologije i psihoanalizi, što je temeljni razlikovni element između njih i hermeneutike. (Usp. Gadamer 2002: 75)

1.2.2. Odnos prema psihoanalizi i kritici ideologije

U hermeneutičkom nastojanju svaki napor za cilj će imati postizanje mogućeg konsenzusa ili sporazumijevanje. Isto tako kritika ideologije mora kao posljednju instancu uvesti racionalni diskurs koji će omogućiti sporazumijevanje na neprisilan način, a isto će vrijediti i za psihoanalizu.

Ovdje se pokazuje razlika koja se ne može ignorirati. Kritika ideologije polaže pravo na to da bude emancipatorskom refleksijom, a sukladno tomu terapijski dijalog polaže pravo na to da maskiranja nesvjesnog učini svjesnima i time ih razriješi. Oboje pri tome pretpostavljaju svoje znanje i smatraju se znanstveno utemeljenim. Za razliku od toga, hermeneutička refleksija ne sadrži nikakav sadržajni, prethodeći zahtjev takve vrste. Ona ne tvrdi kako zna da stvarni društveni uvjeti omogućuju samo izobličenu komunikaciju. To bi u njezinim očima već uključivalo da se zna što bi pri neizobličenoj točnoj komunikaciji moralo proizaći. (Gadamer 2002: 73 – 74)

I psihoanaliza i kritika ideologije tako polaze od pretpostavke da su vođene prethodnim znanjem, odvojenim od predrasuda i prethodno oblikovanih fiksiranja te obje teže da ih se razumije kao prosvjećivanje. Suprotno od toga, hermeneutika će svaki zahtjev prethodnog znanja promatrati sa skepsom. Hermeneutičko pred razumijevanje ovdje neće značiti nikakvo znanje, naše predrasude bivaju provjeravane u procesu razumijevanja. „Pojmovi kao što su prosvjetljenje, emancipacija, neprisilni dijalog, u konkretnosti hermeneutičkog iskustva razotkrivaju se kao siromašne apstrakcije. Hermeneutičko iskustvo realizira, naime, kako duboko ukorijenjene mogu biti predrasude i koliko je njihovo puko postajanje svjesnim sebe malo u stanju razriješiti njihovo nasilje.“ (Gadamer 2002: 73 – 74)

Ovdje se pokazuje jedinstvenost hermeneutike. Naime, ona se ne ograničava na to da bude učenje razumijevanja nekog drugog. Hermeneutička refleksija uključuje u sebi činjenicu da se u svakom razumijevanju drugog događa samokritika. Ovdje nije riječ o zauzimanju neke nadmoćne pozicije, nego je cilj stavljanje tobožnje istine na kušnju i na taj način se teži osvješćivanju temeljnih problema.

Tako će hermeneutika po Gadameru biti „filozofsko promišljanje granica koje su postavljane svakoj znanstveno-tehničkoj vladavini nad prirodom i društvom.“ (Gadamer 2002: 76) Upravo će obrana ove istine od novovjekovnog pojma znanosti po Gadameru biti jedna od najvažnijih zadaća filozofske hermeneutike. To će se izvoditi kroz razbijanje ukroćenih i čistih pojmova koje stvara metodična znanstvena filozofija. Temeljni oslonac ovom novom hermeneutičkom pothvatu bit će upravo dijaloški element jezika, što će služiti kao misao vodilja univerzalnog razumijevanja stvarnosti kroz obzor filozofske hermeneutike. (Grondin 1999: 33)

2. PROBLEMATIČNOST PRED-SUDOVA

Jedan od glavnih povoda za neslaganje između Gadamera i Habermasa je pojam predrasuda ili pred-sudova, kako ih još možemo nazvati. Gadamer će ustvrditi kako „...svako razumijevanje u sebi neizbježno uključuje predrasude.“ (Gadamer 2004: 272)

2.1. KRITIKA PROSVJETITELJSTVA

Gadamer upozorava kako ovaj pojam svoj negativni prizvuk dobiva tek s prosvjetiteljstvom, kada počinje značiti neutemeljeni sud. Tako će prosvjetiteljsko mišljenje postati rob vlastitih predrasuda. „Jedna predrasuda prosvjetiteljstva definira njegovu bit: temeljna predrasuda prosvjetiteljstva je predrasuda protiv predrasuda samih, koja odriče tradiciji njezinu moć.“ (Gadamer 2004: 272 – 273) Ovdje se pokazuje i paradoksalnost prosvjetiteljskog shvaćanja, budući da se želi osloboditi predrasuda pomoću jedne druge predrasude. No želimo li doći do potpunog prosvjetljenja, potrebno je provjeri podvrgnuti i predrasudu od koje se polazi. (Usp. Di Cesare 2011: 115) „Tako ‘predrasuda’ zasigurno nije nužno kriva prosudba, nego je dio zamisli da ona može imati i pozitivnu i negativnu vrijednost. Ovo je očito zbog utjecaja latinske riječi *praejudicium*. Postoje stvari koje su *préjugés légitimes*. Ovo se čini veoma dalekim od naše sadašnje upotrebe ove riječi.“ (Gadamer 2004: 273)

Želimo li, kaže Gadamer, ispravno tumačiti čovjekov povijesni način bivanja nužno je u temelju rehabilitirati pojam predrasude te priznati kako postoje legitimne predrasude. (Usp. Gadamer 2004: 278) Rehabilitiranje predrasuda za Gadamera neće značiti njihovu pohvalu. Posvješćivanje predrasuda treba biti stalna težnja, no pažnja se također treba obratiti na to da svijest, koja nikada ne može biti potpuna, ne upadne u prosvjetiteljsku zabludu. Na pitanje razlikovanja između istinitih i neistinitih predrasuda teško je odgovoriti, budući da je krivo postavljeno. Pronaći neki kriterij za razlikovanje predrasuda značilo bi da se predrasudama može ovladati. Jedan od kriterija koji će Gadamer predložiti za pokušaj razlikovanja istinskih i krivih predrasuda je vremenski odmak, iako to neće biti jedini kriterij. (Usp. Di Cesare 2011: 116)

Vremenski odmak često može riješiti pitanje kritike u hermeneutici, naime kako razlikovati istinske predrasude, po kojima *razumijevamo*, od onih *neistinitih*, po kojima krivo *razumijevamo*. Tako će hermeneutički uvježban um u sebe uključivati i povijesnu svijest. On će posvjestiti predrasude koje upravljaju našim razumijevanjem, tako da tekst kao značenje drugoga može biti izdvojen i vrijednovan za sebe. (Gadamer 2004: 298)

2.2. O AUTORITETU I TRADICIJI

Uz predrasude se neodvojivo veže i pojam autoriteta, koji će također biti žestoko kritiziran od strane prosvjetiteljskih mislitelja. No osim toga što žestoko kritiziraju pojam autoriteta, ovi mislitelji također i iskrivljuju sami pojam autoriteta. Pojam autoriteta iz njihove perspektive se promatra kao dijametralno suprotan pojmovima slobode i razuma i trebao bi značiti slijepu poslušnost. No ovo nije bit autoriteta. Autoritet se ne postiže podvrgavanjem i odricanje razuma, nego kao rezultat znanja i priznavanja. Priznajemo autoritet drugoga ukoliko uviđamo kako je on nadmoćniji po uvidu i prosudbi te zbog toga dajemo prednost njegovim prosudbama nad svojim. Ovo je povezano s činjenicom kako autoritet ne može biti nametnut, nego mora biti zavrijeđen. On počiva na priznavanju, tj. na razumskom činu gdje u svjesnosti svojih ograničenja vjerujemo boljim uvidima drugih. (Usp. Gadamer 2004: 280-281)

Tako autoritet nije povezan s poslušnošću, nego sa znanjem. Njegov istinski temelj je čin razuma i slobode koji daje autoritet onome koji više zna i bolje je informiran. Tako je priznavanje autoriteta uvijek povezano sa zamisli da ono što autoritet tvrdi nije iracionalno ili proizvoljno, nego se može pokazati kao istinito. Ovo je bit autoriteta učitelja, nadređenog ili stručnjaka. Predrasude koje oni usađuju legitimnost do-

bivaju od osoba koje ih predstavljaju. No ove predrasude nisu vezane za osobu, nego za sadržaj, budući da ostavljaju mogućnost da nešto može biti i drugačije, ako je dobro argumentirano. (Usp. Gadamer 2004: 281)

Po Gadameru ne postoji ni oštra suprotstavljenost između razuma i tradicije. Činjenica je kako u tradiciji uvijek postoji element slobode i povijesti same. Čak ni najčišće tradicije ne opstaju zbog inercije onog što je nekada postojalo. Treba ih potvrđivati, prihvaćati i gojiti. Ovo zajedničkim imenom možemo nazvati očuvanjem, a očuvanje je razumski čin, iako to nije uvijek vidljivo. Zbog ovoga se stvara iluzija kako su samo inovacija i planiranje razumski činovi. „Čak i kad se život nasilno mijenja, kao što se događa u vrijeme revolucija, puno više starog biva očuvano u tobožnjoj transformaciji svega nego što itko zna. Ovo staro se kombinira s novim kako bi se stvorila nova vrijednost. U svakom slučaju, očuvanje je jednako slobodan čin kao što je to revolucija ili obnova.“ (Gadamer 2004: 282-283)

2.3. NEIZOSTAVNA ULOGA DJELATNE POVIJESTI

Promišljamo li povijesnu svijest ispravno, nezaobilazan dio ovoga biti će i razumijevanje djelatne povijesti. Njoj ćemo pristupiti svaki put kada neki vid tradicije želimo jasno promotriti u okvirima njegova značenja. Povijesna svijest mora shvatiti kako je u tobožnjoj istodobnosti s kojom pristupa nekom tradicijskom tekstu u igri i još jedna istraga, koja nije jasno vidljiva. Pokušamo li razumjeti povijesnu pojavu iz udaljenosti karakteristične za hermeneutičku situaciju, uvijek smo već pod utjecajem povijesti. Ona unaprijed određuje ono što je vrijedno istraživanja kao i ono što će se pojaviti kao predmet istraživanja. Tako mi zaboravimo skoro polovicu onoga što ustvari postoji, tj. promašimo čitavu istinu neke pojave, uzmemo li njen trenutni izgled kao cijelu istinu. (Usp. Gadamer 2004: 299-300)

Gadamer ne želi reći kako se djelatna povijest treba razviti kao samostalna disciplina, naglasak je na tome da trebamo naučiti bolje razumijevati sebe i prepoznati kako u svakom razumijevanju, bili mi toga svjesni ili ne, djelatnost povijesti ima učinak. „No, moć djelatne povijesti gledano u cjelini ne ovisi o njezinu priznavanju. Moć povijesti nad konačnom čovjekovom svijesti jest upravo u tome što se ona probija i ondje gdje nas vjerovanje u metodu vodi da niječemo vlastitu povijesnost. Upravo se ovdje zahtjev da osvijestimo djelatnu povijest pokazuje kao nužan.“ (Gadamer 2004: 300) Također će problematičnima biti označene i dvije krajnosti. One bi bile potpuno zanemarivanje rada djelatne povijesti kroz naivnu vjeru u znanstvenu

metodu, s jedne strane, te mogućnost da u potpunosti postanemo svjesni rada djelatne povijesti, s druge strane. Slijepa vjera u znanstvenu metodu dovodi do deformacije znanja, pa se u tom slučaju mogu nuditi neoborivi dokazi nečega što je očito neistinito, čemu svjedoče neki primjeri iz povijesti znanosti. Također se treba biti svjestan toga da je čovjek pri razumijevanju uvijek unutar neke situacije te o njoj ne može imati objektivno znanje, njeno rasvjetljavanje nikada nije završen proces. No činjenica da se refleksija o djelatnoj povijesti ne može nikad do kraja završiti nije proizvod manjkavosti naše refleksije, nego same naše povijesne biti. Biti povijestan znači da znanje sebe nikada ne može biti potpuno. (Usp. Gadamer 2004: 300 – 301)

3. LEGITIMNOST TRADICIJE – HABERMAS NASUPROT GADAMERU

Postavke Gadamerove filozofske hermeneutike naišle su na žestoku kritiku od strane Jürgena Habermasa. U svome djelu *O logici društvenih znanosti* Habermas će Gadamerovu hermeneutiku kritizirati iz više aspekata,

3.1. HERMENEUTIKA I MISAONA REFLEKSIJA

Jedan od bitnijih elemenata Habermasove polemike s Gadamerom biti će prigovor kako je Gadamer apsolutizirao hermeneutičko razumijevanje na štetu kritike. Za Habermasa je protivnost između hermeneutičkog iskustva i metodičkog znanja ustvrđena preapstraktno. Iako je hermeneutička kritika objektivističkog samorazumijevanja društvenih znanosti ispravna, hermeneutika se ne može u potpunosti osloboditi metodologije. (Usp. Mendelson 1979: 57) „Tvrdnja da hermeneutika legitimno kritizira apsolutizam opće metodologije empirijskih znanosti, koja ima i praktične posljedice, ne oslobađa hermeneutiku od metodologije kao takve - ova tvrdnja, bojim se, biti će učinkovita ili *unutar* znanosti ili nikako.“ (Habermas 1988: 167)

Korijeni ovog problema po Habermasu će biti u Gadamerovom ontološkom samorazumijevanju, koje se ne posvećuje normativno-metodološkom zadatku stvaranja hermeneutičke svijesti unutar društvenih znanosti. Kao rezultat ovoga, Gadamer pre-lako prepušta pozitivistima kontrolu nad definicijom znanstvene metode i onda pokazuje njenu ograničenost ukazujući na druga iskustva istine. Bolji put po Habermasu

bi bio razvijanje alternativnog pojma metode koji je hermeneutički prosvjetljen. (Usp. Mendelson 1979: 57) Gadamerov odgovor na ovo bio je kako on nikada nije htio suprotstaviti istinu i metodu kao međusobno isključive opcije, nego kako je samo htio pokazati da je hermeneutičko iskustvo temeljnije nego sva primjena znanstvene metode. „Hermeneutička refleksija neće dopustiti da ju se ograniči na funkciju koja je imanentna znanostima.“ (Gadamer 1976: 27)

Sljedeća stvar koju Habermas prigovara Gadameru je da nije uspio pokazati pravu moć refleksije i tako nije u potpunosti shvatio opoziciju između razuma na jednoj i tradicije na drugoj strani. Iako se složio s Gadamerom kako je historicizam upao u objektivističku iluziju kada je tumača pokušao očistiti od njegova sudjelovanja u povijesti, Gadamerova pogriješka leži u tome što je branio kontinuitet između tradicije i tumačenja do te mjere da je izgubio uvid koji učinak povijesna samosvijest ima na naš odnos prema tradiciji. (Usp. Mendelson 1979: 58 – 59)

Gadamer vidi živuće tradicije i hermeneutičko istraživanje kao spojene u jednu točku. Nasuprot ovome stoji uvid kako refleksivno izdvajanje tradicije krši njenu kvazi-prirodnu bit i mijenja položaje subjekata unutar nje. [...] Čak ni u tradiciji koja nikad nije izgubila svoju učinkovitost na snazi nije samo slijepi autoritet odvojen od uvida. Svaka tradicija mora biti upletena u dovoljno široku mrežu koja bi dopustila njenu primjenu, tj. njenu razboritu promjenu u promijenjenim okolnostima. Ali metodološko gojenje takve razboritosti remeti ravnotežu između autoriteta i razuma u hermeneutičkim znanostima. Gadamer ne uspijeva prepoznati moć refleksije koja se otkriva u *razumijevanju*. Tu refleksija nije više zaslijepljena iluzijom apsolutne, samoutemeljene autonomije i ne odvaja se od prostora kontingentnog na kojem se nalazi. No kad refleksija razumije postanak tradicije iz koje nastaje i kojoj se vraća, dogmatizam životne prakse se uzdrma. (Habermas 1988: 168)

3.2. OPRAVDANOST PREDRASUDA

I Gadamerov pojam predsuda ili predrasude žestoko je kritiziran od strane Habermasa. U ovom pojmu Habermas vidi također poricanje moći refleksije. Iz toga što su predrasude neizbježan dio svakog razumijevanja po Habermasu ne slijedi kako postoje opravdane predrasude. Predrasuda čiji se povijesni nastanak shvatio više ne može funkcionirati kao predrasuda. Promišljeni predsud ne može kontrolirati neki subjekt kao što to može nepromišljeni predsud. (Usp. Mendelson 1979: 59) Iako je znanje ukorijenjeno u aktualnu tradiciju, refleksija se ne istroši na činjeničnosti tra-

dicionalnih normi bez da ostavi traga. Ona je osuđena da djeluje poslije činjenica, ali djelujući unatrag ona oslobađa retroaktivnu moć. Ne možemo se osvrnuti na usvojene norme dok ih nismo naučili slijepo slijediti kroz prisilu izvana. No kako se refleksija prisjeća puta autoriteta kroz kojeg su se gramatike jezičnih igara učile dogmatski, kao pravila djelovanja i svjetonazora, autoritetu se može oduzeti moć čiste dominacije i pretvoriti je u moć uvida i racionalne odluke. (Habermas 1988: 170)

Gadamer smatra da se prevelikim naglašavanjem suprotnosti između razuma i autoriteta oduzela legitimna moć autoritetu učitelja ili roditelja. Učenik kod učitelja prepoznaje višu razinu znanja i zbog toga ovo nije slučaj slijepo poslušnosti, nego poštovanje prema autoritetu temeljeno na znanju. No Habermas ističe kako ovaj okvir autoriteta u sebi sadrži mogućnost nagrade, ali i mogućnost kazne. Bit je po njemu u tome što priznavanje autoriteta koji se ne mora ponašati na autoritaran način može biti ukorijenjeno u sili i strahu, a ne samo u znanju. Čak i ako se prizna da u učenikovu priznavanju učitelja postoji element znanja, ovo nikako ne otklanja dualizam između razuma i autoriteta. Refleksijom postizemo potpunu jasnoću normativnog okvira te time mijenjamo odnos učenika prema učenjima koja je nekad prihvaćao na temelju učiteljeva autoriteta. Kroz sazrijevanje, učenik je sposoban promisliti neslobodni kontekst unutar kojeg je prvi put poprimio ova učenja i može ih sagledati u svjetlu svojih sazrelih kritičkih kapaciteta. U ovom slučaju autoritet i znanje ne podudaraju se, nego razilaze. Refleksija ima moć odvojiti se od autoriteta i odbiti tvrdnje koje tradicija nameće, ukoliko ove proturječe njenom razumskom uvidu. (Usp. Mendelson 1979: 60)

ZAKLJUČAK

Govorimo li o napretku, bilo znanstvenom ili općedruštvenom, jasno je da on mora doći uz određenu cijenu. Ponekad je ta cijena suprotstavljanje raznim autoritetima, na što se može gledati kao na neku vrstu revolucije. Ovakve revolucije su potrebne u mnogim slučajevima, ponajprije kako bi prodrmale trenutno ustaljena mišljenja, koja se ponekad drže samo po načelu inercije. Zato je potreban stalan kritički pristup ustaljenim stajalištima, ne nužno zbog njihova obaranja, nego zbog poštene provjere. Ponekad se provjerom dosadašnji stav samo još više potvrdi, a ponekad sinergija starog i novog proizvede napredak. U tom slučaju događa se evolucija ili zajedničko nadilaženje, a ne smjena staroga novim.

Upravo je ovdje jako bitna uloga humanističkih znanosti, budući da su one, a među njima pogotovo filozofija, prve pozvane da propituju stvarnost. A budući da je ta

stvarnost u stalnoj mijeni, humanistika nikad ne može postati suvišna. No kako bi se ovo dogodilo, i humanisti moraju izići iz sigurnosti samo svojih disciplina i upoznati se s tekovinama na drugim područjima znanosti. Kritika novog samo zbog nepoznavanja najgori je oblik nerefektivnosti i to bi se trebalo pod svaku cijenu izbjegavati. Samo humanistika koja u potpunosti ide u korak s ostatkom razvoja znanosti može pružiti kritičku prosudbu te znanosti, budući da taj posao nitko bolje ne može napraviti. Ovo naravno znači i stalno reflektivno propitivanje samih sebe, u svrhu postizanja što objektivnije slike o stvarnosti.

Zaključno, jedini način na koji humanistika može nestati je da se uruši sama u sebe zbog vlastitog nemara, a dok se god to ne dogodi, ona ostaje na visokom mjestu u ljudskom sustavu spoznaja.

LITERATURA

1. Bristow, William (2010), „Enlightenment“, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (20. VIII. 2010.), <https://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/>, (4. VI. 2017.).
2. Di Cesare, Donatella (2011), *Gadamer*, Demetra, Zagreb.
3. Gadamer, Hans Georg (1976), „On the scope and function of hermeneutical reflection“, Gadamer, Hans Georg, *Philosophical hermeneutics*, Linge, David E. (prev. i ur.), UCLA Press, Berkeley; Los Angeles; London.
4. Gadamer, Hans Georg (2002), „Klasična i filozofska hermeneutika“, Gadamer, Hans Georg, *Čitanka*, Grondin, Jean (prir.), Matica hrvatska, Zagreb.
5. Gadamer, Hans Georg (2004), *Truth and method*, 2. izdanje, Weinsheimer, Joel – Donald G. Marshall, (prev.), Continuum, London; New York.
6. Grondin, Jean (1999), *Smisao za hermeneutiku*, Matica hrvatska, Zagreb.
7. Habermas, Jürgen (1988), *On the logic of the social sciences*, Weber Nicholas, Shierry – Stark, Jerry A. (prev.), MIT Press, Cambridge.
8. Habermas, Jürgen (1990), *The Philosophical Discourse of Modernity*, Polity Press, Cambridge.
9. Kant, Immanuel (2006), „An Answer to the Question: What Is Enlightenment?“, *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History*, Colclasure, David L. (prev.), Yale University press, New Haven; London, 17 – 24.
10. Mendelson, Jack (1979). „The Habermas-Gadamer debate“, *New German Critique*, 18, 44 – 73.

PROGRESS AS EVOLUTION OR REVOLUTION: THE ROLE OF TRADITION AND AUTHORITY IN SOCIETY

Summary

The concept of knowledge has a long history inside philosophical tradition, but it was particularly emphasized during the Enlightenment. Knowledge and reason were highlighted as being the only waymarks men needed. To emphasize the concept of knowledge, Enlightenment thinkers had contrasted it with concepts of authority and tradition. According to them, these concepts include non-critical and unexamined acceptance of worldviews, which is incommensurable with the concept of man, who needs to think critically about reality and adopt only those views, which are based on critical insight and not on tradition or authority. Hans Georg Gadamer gave a harsh criticism of this view of Enlightenment thinkers, stating that knowledge and authority are not exclusive concepts as authority is gained through knowledge, i.e. through realization that someone has a superior level of knowledge, and not through blind obedience. Gadamer also emphasized that knowledge is not possible without some pre-knowledge or pre-judgments (prejudices) which serve as a foundation for any knowledge.

Keywords: knowledge, authority, tradition, Gadamer, Habermas, Enlightenment

Adresa autora

Authors' address

Mate Penava, Zoran Pervan, Dražen Barbarić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

matepenava@gmail.com;

zoranpervan1@gmail.com;

drazen.barbaric@gmail.com.

Rad prezentiran na Naučnoj konferenciji "Savremeni izazovi i perspektive društvenih i humanističkih studija", Filozofski fakultet u Tuzli, april 2017. god.